

CO OVLIVŇUJE VÝVOJ NADANÉHO DÍTĚTE

Ruth Strangová

Kapitola z knihy Ruth Strangové: Helping Your Gifted Child, New York: Dutton & Co., 1960, s. 37–45.

Víme, že určité podmínky působí příznivě na rozvoj dítěte. Mezi nimi stojí na prvním místě konstruktivní postoje rodičů k dítěti.

Postoje rodičů

Mít radost z nadaného dítěte a respektovat ho je naštěstí obvykle snadné. Jestliže se někdy stane, že vám na něm něco vadí, ptejte se sami sebe proč. Možná se kvůli němu cítíte méněcenní, protože je chytřejší a rychlejší než vy. To se někdy těžko snáší, ale ve skutečnosti by to ve vás mělo vzbuzovat pocit hrdosti – hrdosti na to, že je to vaše dítě a že vás předstihlo. Možná trochu žárlíte, protože se k němu lidé chovají vřeleji než k vám. Ale ono je vaší součástí – proč byste na ně měli žárlit víc než sami na sebe? Ve skutečnosti by vaše hrdost na ně měla jakýkoliv náznak žárlivosti vytěsnit. Možná vás jenom unavuje svými otázkami, nadšením a touhou po nových zážitcích. Jestli můžete, posad'te ho občas do bezpečného prostředí s knihami, které si bude číst, nebo s bezpečnými materiály, které může použít na vědecké pokusy či pro výtvarnou tvorbu, a ono bude dál pokračovat z vlastní iniciativy. Vy se potom budete moci na chvíli vrátit k vlastnímu, méně náročnému programu.

Nadané děti nejsou zpravidla odmítány proto, že by byly nechtěné nebo že by byly upřednostňovány jiné děti v rodině. Mohou však být připraveny o zkušenosti, které potřebují, v důsledku chudoby nebo kvůli neuváženým výdajům, jež by za jiných okolností představovaly dostatečný příjem. Zemře-li jeden nebo oba rodiče, jsou-li často mimo domov, nebo pokud se rozvedou, může se dítě cítit zanedbávané. Takové dítě často prožívá citový hlad a snaží se jej ukojit ve škole a v dalších společenstvích.

Na otázku, co by rodiče měli pro své děti dělat, odpověděl jeden nadaný mladík, že si myslí, že „by se měli o děti víc zajímat“. Jiný chlapec řekl, že by rodiče měli vědět, kam dítě jde, a ne jenom říct „tak běž“. Tento hoch si také myslí, že rodiče by neměli večer chodit pryč a jenom říct dětem, „aby zhasly, až půjdou spát“. Dítě potřebuje podporu

a utvrzování ve svých cílech a ambicích. Jinak může nabýt dojmu, že na tom, co dělá, nebo na tom, co se mu podařilo, nezáleží, protože nikoho vlastně nezajímá, co se s ním děje.

Přehnaná péče se v případě nadaných dětí vyskytuje pravděpodobně častěji než jejich zanedbávání. Je naprosto přirozené, že rodiče chtějí chránit dítě před nebezpečími a těžkostmi života. Ale přehnaná tendence ochraňovat omezuje příležitosti dítěte, a nakonec může snížit jeho chuť objevovat a vyvíjet vlastní iniciativu. Dítě, kterému se to stane, má potom strach dospět a přijmout odpovědnost.

Zdá se, že některým rodičům záleží především na výsledcích jejich dítěte. Chtějí přirozeně, aby dítě naplnilo svůj potenciál, aby jim přinášelo uznání a aby zvyšovalo jejich prestiž. Ale toto zaujetí pro výsledky může zajít příliš daleko. Rodiče v dítěti vzbuzují pocit, že plýtvá svým časem, když si hraje. Očekávají se od něho výkony dříve, než je dost zralé na to, aby je zvládlo. Lásky se mu dostává jenom jako odměny za podaný výkon. Takový postoj ze strany rodiče může v dítěti vyvolat pocit, že je milováno ne pro sebe samé, ale pouze pro svoje výkony. Výsledkem ovšem může být vzdor; takové děti někdy záměrně nebo podvědomě usilují o selhání ve škole.

Podobně může působit vlastnické chování k dítěti. Když rodič pyšně ukazuje vysvědčení svého dítěte přátelům, může to dítě vnímat tak, že si rodič přivlastňuje všechny zásluhy.

Skoro stejně špatné je, když se rodiče dítětem chlubí. Je mu to trapné a může to ovlivnit jeho vztahy s jinými dětmi. V lidech to také může vzbudit dojem, že dítě samotné je malý náfuca.

Zneužíváním dítěte k tomu, aby se zvýšila prestiž rodičů, jsem se již zabývala v první kapitole [1]. Rodičovské ambice vedou někdy rodiče k naplnění principu „přání je otcem myšlenky“; představují si, že jejich dítě je nadanější, než odpovídá skutečnosti.

Dítě, které je hnáno nerealistickými ambicemi svých rodičů, je málokdy spokojené se svými úspěchy. Neustále se snaží o dokonalost, které nemůže dosáhnout. Často ho pronásledují pocity nedostačivosti, zlosti a viny. I když se mu podaří díky takřka zázračnému úsilí vyniknout svými studijními výsledky, může selhávat ve vztazích s lidmi. Jeho nepřátelství vůči rodičům se může přenést na učitele a spolužáky, a později i na zaměstnavatele a spolupracovníky. Takový člověk pak nemusí dosáhnout pracovních úspěchů odpovídajících jeho schopnostem. Rodič, který vůči dítěti uplatňuje nerealistické ambice, tak ve skutečnosti maří to, oč mu jde.

Mnoho nadaných dětí si stěžuje, že jejich rodiče nejsou nikdy spokojeni s jejich výsledky. Když přinesou domů známky, jediný komentář zní: „Mohlo to být lepší.“ Je-li pravda, že „nic nevede k úspěchu lépe než úspěch, kterého si někdo všiml“, potom by většinu dětí povzbudila k podání optimálního výkonu slova upřímné chvály. Na čem však opravdu záleží většině lidí, není samotný úspěch nebo pochvala, ale uznání milované osoby. Je rovněž pravda, že pokud dítě nedokáže naplnit očekávání svých rodičů, může ztratit důvěru v sebe samé.

Jak řekla Dorothy Barclayová [2], „vztah mezi rodičem a dítětem je samozřejmě nejdůležitějším faktorem pro utváření dobrých pocitů vůči ostatnímu světu“.

Rodičovské postoje jsou často ovlivňovány jinými osobami, které vešly do rodinného kruhu. To může zvýšit emoční komplexnost situace mezi rodiči a dětmi. Je jistě pravda, že příbuzní jsou často užiteční. Mohou přinést lásku navíc, což některé děti, zvláště ty méně nadané, potřebují. Mohou zvětšit obzory nadaného dítěte a rozšířit jeho svět; mohou pomoci v případě nouze.

Jestliže vás tchyně, švagrové a prarodiče někdy rozčilují, můžete se ptát proč. Je to proto, že jejich zasahování škodí vašemu dítěti? Nebo ve vás vzbuzuje pocity nedostatečnosti? Nebo vztek spojený s vašimi vlastními zážitky z raného dětství? Při pokusu o zvládnutí jakékoliv složité situace musíme odhalit její příčiny dříve, než se pokusíme o nápravu.

Zdůrazňuje se, že zásadní význam pro dobrý vývoj dítěte má rodičovská láska; lásku však nelze vyvolat vůlí. Někteří jedinci se nikdy nenaučili milovat. Nedokážou mít vřelý vztah ke svým dětem. Takovým matkám nepomůže, budou-li se kvůli tomuto nedostatku citu cítit provinile. Co mohou udělat? Uvědomit si, co dítě potřebuje. V mnoha případech mohou změnit své chování k dítěti – být méně kritické, hledat, za co by mohly dítě pochválit, a vytvářet podmínky, ve kterých se dítě může cítit milováno a přijímáno.

Nic z toho, co *děláte* nebo *říkáte*, nemůže nahradit to, jak věci cítíte. Vaše pocity vyzařují z vašich činů a jsou dítěti předávány skrze váš úsměv, tón hlasu a vaše gesta. Nadané děti neomylně vycítí vaše úmysly. Často rozumí „jazyku chování“ lépe než vy. Rychle rozpoznají nesrovnalosti a rozpory mezi vašimi slovy a vašimi opravdovými pocity.

Kultura a tradice

Tradice uplatňované v rodině nadaného dítěte, jeho škole a společnosti, ve které vyrůstá, ovlivňují jeho vývoj různým způsobem. V mnoha rodinách je syn zapsán do exkluzivní přípravné školy nebo do jedné z vysokých škol Ivy League¹ prakticky v den, kdy se narodí. To, že bude studovat, se považuje za samozřejmé. Na druhé straně některé rodiny z nižších socioekonomických vrstev nikdy nepomýšlí na to, že by své dítě poslaly na vysokou školu, nebo takovou myšlenku zavrhnou jako něco, co je mimo jejich možnosti. V některých etnických skupinách jsou děti ze strany rodičů vystaveny daleko většímu tlaku, aby měly dobré výsledky, než je tomu v jiných skupinách. Tito rodiče očividně ovlivňují dítě tím, že řídí jeho rozhodování, ponechávají mu přitom jistou míru spoluúčasti.

Dnes už nepomýšlíme na to, abychom dítě modelovali podle nějakého vzoru. Místo toho se snažíme vytvořit podmínky, ve kterých může rozvíjet svou individualitu v rámci toho, co společnost považuje za žádoucí a zdravé. Na restriktce a omezení, které ukládá kultura, se stále více pohlíží z hlediska potřeb dítěte. Děti potřebují pevné hranice, stejně jako potřebují pocit bezpečí a lásky. Proto se snažíme spíš kultivovat a povzbuzovat než vyvíjet tlak a naléhat. Měníme své metody podle toho, jak se mění potřeby dítěte a jak se zvyšují a zintenzivňují požadavky, které na ně klade kultura. Někdy například příliš prodlužujeme období bezbřehé shovívavosti, která je namístě jen u nejmenších dětí. Někdy zase očekáváme, že děti budou činit rozhodnutí, na která ještě nejsou dost zralé. Děti by měly mít přesně tolik svobody, kolik přísluší etapě jejich vývoje. Dítě, které může svobodně činit rozhodnutí, by rovněž mělo svobodně nést jejich následky.

Na rozvoji talentu se velmi podílí duch doby. V některých historických obdobích vzkvétalo umění. Naše doba upřednostňuje vědu a techniku. Vyhledáváním talentů objevujeme potenciální vědce různých oborů. Jak tvrdí Terman [3], pro blaho světa je stejně důležité „objevovat a podporovat potenciální básníky, spisovatele, umělce, státníky a společenské vůdce“.

¹ Skupina osmi prestižních soukromých univerzit na severovýchodě USA; pojmenování je odvozeno z názvu sdružení jejich sportovních klubů (pozn. překl.).

Domácí podmínky a postupy při výchově dítěte

V Termanově [4] studii byla velká většina domácností nadaných dětí – 85 % – hodnocena příznivě. Pouze 9 % domácností bylo hodnoceno nepříznivě. Když se děti narodily, byli rodiče v nejlepších letech svého života a zdravotní stav matek byl dobrý. Podmínky porodu byly normální, nadprůměrná část dětí byla kojena a zdraví dětí v prvním roce života bylo vynikající. Tyto nadané děti měly očividně dobrý start do života. Jeden z důvodů, proč tak velký podíl nadaných jedinců nacházíme žít ve vynikajících domácích podmínkách, je ten, že nadprůměrní lidé obvykle vytvářejí mimořádně příznivé prostředí a vyhledávají pro své děti navzdory možným obtížím to nejlepší vzdělání.

Abychom to upřesnili, uvedme podmínky rodinného prostředí, které jsou podle zjištění Alexandra Reida Martina [5] příznivé pro rozvoj dítěte, ať už pochází z bohaté, nebo chudé rodiny, je chytré, nebo hloupé, fyzicky atraktivní, nebo hendikepované:

- Rodiče očekávají od dítěte to nejlepší;
- Poskytují mu nejenom materiální zázemí, ale i svůj čas a sdílí s ním svoje myšlenky;
- Nevnučují dítěti svoje představy a ambice;
- Neříkají: „Měl(a) bys dělat, co chci já; jen se podívej, co všechno jsem pro tebe udělal(a).“;
- Dělalí všechno jako rodina – s dítětem, stejně tak jako pro dítě;
- Ukládají dítěti skutečné úkoly, které v něm vzbudí pocit, že je vyspělý a důležitý;
- Ke starším dětem se chovají s náležitým respektem;
- Děti se v rodině občas poškorpi, což jim pomáhá připravit se na pozdější konflikty mimo domov;
- Rodina se nerozpadla a rodiče rádi dělají různé věci společně.

Nezdolnost některých nadaných dětí je úžasná. Překonávají i ty nejnepříznivější okolnosti. Například Marion: její otec zemřel, když byla kojeneček. Protože její matka byla nemocná, péči o její dvě děti převzala sociální služba. Střídavě se o ně starala matka a náhradní rodina. O druhé náhradní rodině Marion píše:

„Bylo to úžasné místo. Moje ‚máma‘, jak jsem jí říkala, měla velké pochopení. Naučila mě mnoho z toho mála, co dnes vím. Během té doby mě má vlastní matka chodila navštěvovat každý druhý víkend. Maminka byla a pořád je úžasný člověk. Má otevřenou a přátelskou povahu. Myslím, že ze všech lidí, které znám, nejmíň myslí sama na sebe. Je

shovívavá k chybám. Vždy mě inspirovala k tomu, abych byla dobrá. Myslím, že ji mám tak ráda kvůli její velké odvaze a laskavosti.“

Toto dítě z rodiny, která se rozpadla, protože otec zemřel a matka byla nemocná, dokázalo velkoryse ocenit dobrou pěstounskou rodinu a současně si udržet láskyplný vztah s vlastní matkou.

Osobní vztahy

V kterékoliv etapě vývoje nadaného dítěte může vztah rodič–dítě buď potvrdit, nebo vychýlit jeho vývojový trend. Vliv rodičů na vývoj nadaného dítěte je nesmírný. Je to prvotní vliv, který se uplatňuje ve věku, kdy je dítě nejvnímavější. Je to vliv, který působí den za dnem, rok za rokem. Zasahuje všechny aspekty života dítěte. Rodičovský vliv je kromě toho posílený emočním nábojem; cokoliv milovaná osoba řekne nebo udělá, má mimořádnou účinnost. Nesmíme však zapomenout, že to, co má dopad na vývoj dítěte, je především způsob, jakým vnímá nebo pohlíží na podmínky, ve kterých doma žije, a na postoje a chování svých rodičů. To je jeden z důvodů, proč některé antagonismy, žárlivost a strachy z raného dětství tak dlouho přetrvávají.

Role rodičů, tak jak ji popisuje Dale B. Harris [6], je podporovat dospívání dítěte, ne ho táhnout nebo tlačit cestou, kterou mu předurčili. Rodiče poskytují aktivnímu dítěti příležitosti zkoumat, objevovat, rozvíjet se. Povzbuzují ho. Staví na jeho schopnostech, ale ponechávají mu volnost, aby mohlo být samo sebou.

Vztah matka–dítě

Prvními a nejdůležitějšími vztahy dítěte jsou vztahy s jeho matkou. V průběhu raného dětství nadané dítě potřebuje získat pocit důvěry, který mu dovolí vydat se na cestu k lidem a věcem v jeho okolí. V prvních měsících života může nedostatek vřelého fyzického kontaktu s matkou, bolestivá nemoc, od níž nemůže nikdo přinést úlevu, nebo matčino přehlížení přirozeného tělesného rytmu a potřeb dítěte zablokovat jeho optimální vývoj.

Jsou k dispozici důkazy, že děti, kterým v raném věku skutečně chybí mateřská láska a normální stimulace pomocí věcí, na které se dívají, které poslouchají a s nimiž manipulují, se mohou stát apatickými. Dokonce i dítě, které se narodí s nadprůměrnými schopnostmi, může v podmínkách extrémní deprivace ustrnout ve vývoji svého

potenciálu. Nemusí získat základní pocit důvěry ve svůj svět a v sebe sama, který mu později v životě umožní úspěšně se potýkat s problémy.

Vztah otec–syn

Na dobrý vztah mezi otcem a synem je rovněž kladen velký důraz. Něco rozhodně chybí, když v rodině není muž, který by sloužil jako dobrý příklad a provedl chlapce léty dospívání.

Jestliže otec nežije nebo s chlapcem kvůli rozvodu nebo z jiného důvodu nebydlí, nejčastější radou je najít mužského příbuzného, učitele, duchovního, lékaře nebo mladého vedoucího, který by posloužil jako „náhradní otec“. Takový muž, který by měl být skutečnou osobností se zdravými zásadami a životními hodnotami a také se smyslem pro humor, může chlapci poskytnout podporu a přátelství, diskutovat s ním o tématech, která jsou pro něj důležitá, a být mu dobrým příkladem. Navázat takový vztah však není snadné. Samozřejmě by ho neměla manipulativně ovlivňovat matka. Ani náhradní otec by si neměl přibírat tuto zodpovědnost, je-li příliš zaneprázdňen vlastním programem. Za takových okolností by pravděpodobně jak na straně chlapce, tak na straně dospělého vznikalo napětí.

Je pravděpodobně lepší, aby se matka příliš netrápila kvůli tomu, že syn je ochuzen o přítomnost otce, a spíše se pokusila vytvořit co nejlepší vztah matka–syn. Vztah, ve kterém není chlapec ani neúměrně ochraňován, ani předčasně tlačěn do role „muže v rodině“.

Komplexní rodinné vztahy

Prožívání tvoří v rodinách komplikovanou síť. Mezi rodiči mohou být konflikty, mezi sourozenci žárlivost a dítě se může bát, že ztratí lásku.

Konflikty mezi rodiči způsobují dítěti úzkost; mohou narušit jeho pocit bezpečí. Jestliže vyvrcholí rozvodem, dítě se někdy stává obětí vzájemného nepřátelství obou rodičů. Cítí se odvrženo. Jedna nadaná dívka řekla svým rodičům poté, co se rozhodli pro rozvod: „Je mi líto, že se to muselo stát právě teď, když jsem ve věku, kdy to tak těžce snáším.“

Čím jsou rodiče psychicky vyspělejší, tím méně závažné budou jejich konflikty a tím méně se budou hádat. Nic nepřináší úzkostnému dítěti větší klid než rodiče, kteří se milují a respektují navzájem a milují a respektují také své děti.

Mary Poppins, okouzující hrdinka Pamelý Traversové [7], je dobrým příkladem dospělé osobnosti, která má na děti konstruktivní vliv. Je sebevědomá, přímá, někdy dokonce navenek nevrhá a nabručená. Přesto vytváří vztahy založené na důvěře a jistotě. A také dělá život vzrušujícím. Stanovuje hranice. Když má Michael špatný den, řekne nakonec: „Tak a dost,“ a odvěče ho kopajícího a křičícího do postele. Ale když ho zlobení přejde, zase se mezi nimi obnoví úzký vztah, naplněný důvěrou a pocitem bezpečí.

Vztahy mezi sourozenci

Je-li rodičovská láska bezmezná, obvykle nenastávají žádné vážnější problémy s rivalitou mezi sourozenci. Starší dítě nemá důvod žárlit na pozornost, kterou matka nutně musí věnovat nově narozenému dítěti – lásky je dost pro všechny.

Je-li dítě hubováno za to, že žárlí na bratra nebo sestru, obvykle to ještě posílí jeho pocit, že není milováno. Utrzuje ho to v jeho strachu. Matka by mu měla věnovat trochu víc času a pozornosti, aby tento strach zahnala.

Nadané děti často uvádějí, že jim bráchové a sestry lezou na nervy. Stejně jako ostatní děti i nadaní mají určitou dávku přirozené agresivity, kterou vybíjejí na svých sourozencích. Je běžné, že děti z téže rodiny mezi sebou soutěží a jedno na druhé trochu žárlí. Nadané dítě má častěji problém, jak dosáhnout, aby ostatní nežárlili na něj.

Vztahy s přáteli

Když dítě opouští úzký rodinný kruh, stávají se pro něj čím dál důležitějšími přátelé. Dobrý kamarád dokáže u sedmi či osmiletého dítěte podnitit to nejlepší. Jiní kamarádi mu otevrou nové obzory a zájmy. Spolužáci a přátelé na střední škole mohou bystrému dítěti pomoci dostat ze sebe to nejlepší i navzdory nedobrému rodinnému zázemí nebo finančním omezením. Na druhou stranu ovšem v kolektivu, kde jsou intelektuální zájmy na druhé koleji, neodpovídají často výsledky šikovných mladých lidí jejich schopnostem. Výraznější je tento problém u děvčat. Jedna dívka k tomu uvedla: „Jste-li vyšší než kluci, je to už samo o sobě dost špatné, ale jste-li chytřejší, je to katastrofa.“

Sebepojetí dítěte

Od velmi útlého věku si dítě vytváří obraz sebe samého – jak ho druzí mají rádi, co dovede, jaké má speciální schopnosti. Některé nadané děti bohužel samy sebe vidí jako „jenom průměrného chlapce“ nebo jako „chlapce, o kterého nikdo moc nestojí“ nebo jako „dítě, které nikdy nedosáhne cíle, který mu určili rodiče“. Způsob, jakým dítě vnímá samo sebe a svůj svět, do značné míry rozhoduje o tom, co říká a co dělá.

Správné sebehodnocení je proces objevování vlastního potenciálu – poznávání svých silných stránek, na nichž je možné stavět, a přijetí svých omezení. Bernard Shaw řekl, že se začal cítit šťastný, když soustředil svou pozornost na věci, které dokáže vykonat, a přestal si všímat těch, v nichž by pravděpodobně selhal. Je důležité, aby dítě postupně získávalo jasný obraz o tom, jakým člověkem se může stát. Tato ideální a zároveň realistická představa se stává jasným majákem na jeho cestě.

Vzpomínky na dětství jsou zabudovány do vlastního sebepojetí; přemostují mezeru mezi dětstvím a dospělostí. Jak napsal Dostojevskij [8], často platí, že „... pro život není nic vyššího, silnějšího, prospěšnějšího a lepšího než nějaká pěkná vzpomínka, zejména vzpomínka z dětství, z rodného domu. Lidé vám říkají mnoho věcí o vaší výchově, ale taková nějaká krásná, posvátná vzpomínka uchovaná z dětství je možná právě ta nejlepší výchova. Odnese-li si člověk s sebou do života mnoho takových vzpomínek, je už na celý život zachráněn. A když nám zůstane v srdci jen jedna pěkná vzpomínka, i ta nám někdy může pomoci ke spáse“.

Jestliže druzí rozpoznají a přijmou skutečné schopnosti dítěte, pomohou mu tím, aby přijalo samo sebe – své silné stránky i svá omezení. Tak rozvíjí svoji jedinečnost. Když se nadaný jedinec přizpůsobí průměru, představuje to značnou ztrátu lidských zdrojů. Jestliže se přizpůsobí, aby byl oblíben svými vrstevníky, sám se tím odsuzuje k průměrnosti.

Literatura

- Strang, Ruth: *Helping Your Gifted Child*. New York: E. P. Dutton & Co., 1960, s. 7–34.
- Barclay, Dorothy: A Set of Basic Family Values. *New York Times Magazine*, July 13, 1958, s. 41.
- Terman, Lewis M.: The Discovery and Encouragement of Exceptional Talent. *American Psychologist*, vol. 9, 1954, s. 223.
- Terman, Lewis M. & Oden, Melita B.: The Gifted Child Grows Up. *Genetic Studies of Genius*, vol. 4. Stanford, CA: Stanford University Press, 1947.
- Martin, Alexander Reid: A Study of Parental Attitudes and Their Influence Upon Personality Development. *Education*, vol. 63, 1943, s. 596–608.
- Harris, Dale B.: What Child Development Has to Say to Guidance Workers. *Journal of the National Association of Woman Deans and Counselors*, vol 22, 1959, s. 99–105.
- Travers, Pamela L.: *Mary Poppins*. New York: Reynal & Hitchcock, 1939.
- Dostojevskij, Fjodor Michajlovič: *Bratři Karamazovi*. Český překlad Prokop Voskovec. Brno: Bonus, 1997, s. 496.